

Hoger
Algemeen
Voortgezet
Onderwijs

Vooropleiding
Hoger
Beroeps
Onderwijs

HAVO Tijdvak 1
VHBO Tijdvak 2
Donderdag 18 mei
13.30 – 16.30 uur

**Dit examen bestaat uit 36 vragen.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel
punten met een goed antwoord behaald kunnen
worden.**

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

De economische groei in Nederland is in 1998 bijna 4% geweest. Een groei van de productie in deze orde van grootte duidt op een fase van hoogconjunctuur. Typisch voor een fase van hoogconjunctuur is dat de arbeidsmarkt krappert waardoor de lonen kunnen stijgen.

- 2p **1** Noem een ander kenmerk van een fase van hoogconjunctuur.
2p **2** Leg uit dat een verkrapping van de arbeidsmarkt tot een loonstijging kan leiden.

Omdat een loonstijging de internationale concurrentiepositie van Nederland in gevaar kan brengen pleiten sommigen voor beperking van de loonstijging. Deze beperking kan via verbetering van de internationale concurrentiepositie tot toename van de export leiden.

- 2p **3** Leg uit dat beperking van de loonstijging tot verbetering van de internationale concurrentiepositie kan leiden.
2p **4** Leg uit dat verbetering van de internationale concurrentiepositie tot toename van de export kan leiden.

Een toename van de export kan leiden tot afname van het overheidstekort.

- 4p **5** Geef daarvoor een verklaring. Betrek in het antwoord zowel de inkomsten als de uitgaven van de overheid.

Om de sterke concurrentiepositie van Nederland ten opzichte van het buitenland te behouden, wordt door de Nederlandse overheid veel extra geld geïnvesteerd in verbetering van de vervoersmogelijkheden, zoals de Betuwelijn.

- 3p **6** Leg uit hoe deze extra overheidsinvesteringen een multipliereffect kunnen hebben.

Eind 1998 leek er in Nederland een omslag in de conjunctuur te komen. De conjuncturele ontwikkeling in Duitsland kan hiervan de oorzaak zijn geweest.

- 2p **7** Leg uit dat een recessie in Duitsland tot een recessie in Nederland kan leiden.

Opgave 2

Rapiditas speelt in de hoogste afdeling van het betaalde voetbal. Onlangs is een nieuw multifunctioneel overdekt stadion in gebruik genomen.

Naast voetbalwedstrijden worden er in het nieuwe stadion ook popconcerten en andere evenementen georganiseerd.

- 2p **8** Is er bij uitbreiding van de gebruiksmogelijkheden van stadions sprake van differentiatie, integratie, parallelisatie of specialisatie?

De penningmeester van Rapiditas wil voor de komende seizoenen een begroting opstellen. Daarbij wordt uitgegaan van de volgende gegevens:

Totale constante kosten	13.000.000 euro per seizoen
Variabele kosten	50 euro per toeschouwer per seizoen
Capaciteit van het stadion	30.000 toeschouwers per wedstrijd
Sponsorbijdragen	6.000.000 euro per seizoen

Rapiditas verkoopt uitsluitend seizoenkaarten voor de toeschouwers. De seizoenkaarten hebben allemaal dezelfde prijs. De penningmeester gaat er in eerste instantie van uit dat de prijs van een seizoenkaart 250 euro per stuk bedraagt en dat alle 30.000 seizoenkaarten worden verkocht.

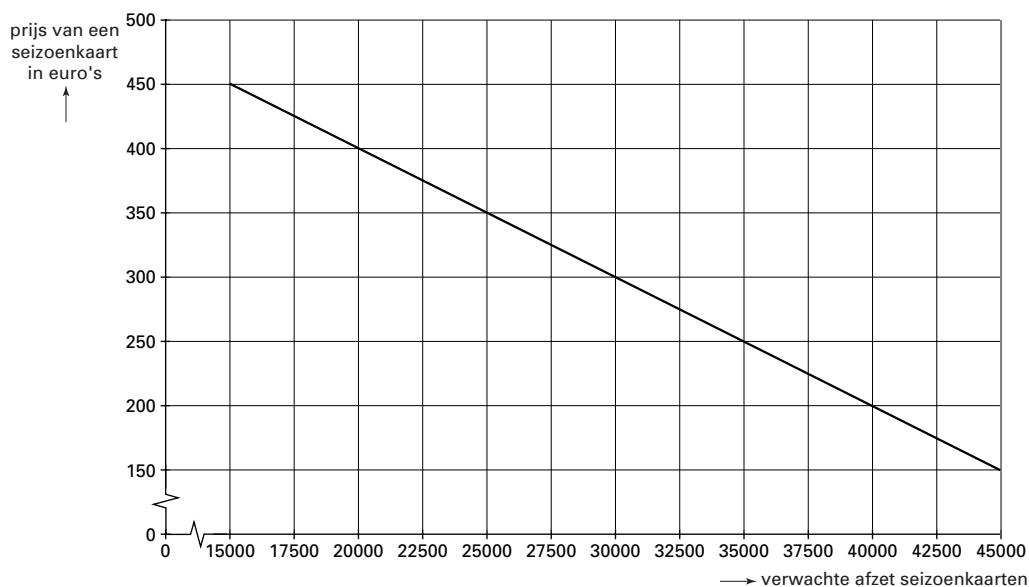
- 3p **9** Bereken welk bedrag Rapiditas per seizoen aan winst of verlies maakt.

Aan het begin van het nieuwe seizoen blijkt de vraag naar seizoenkaarten bij een prijs van 250 euro zo groot te zijn, dat een wachtlijst moet worden aangelegd.

Om meer informatie te krijgen over het verband tussen de prijs en het aantal vragers naar seizoenkaarten, laat het bestuur van Rapiditas een marktonderzoek verrichten.

De resultaten van dit onderzoek staan in figuur 1.

figuur 1

- 2p **10** Hoeveel vragers staan bij een prijs van 250 euro per seizoenkaart maximaal op de wachtlijst? Verklaar het antwoord met behulp van figuur 1.
- 2p **11** Hoe hoog moet de prijs van een seizoenkaart minimaal zijn om een wachtlijst overbodig te maken? Verklaar het antwoord met behulp van figuur 1.

De winst van Rapiditas is maximaal bij een prijs van 325 euro per seizoenkaart. Het stadion is dan echter niet uitverkocht. Omdat de sponsors lege plaatsen in het stadion niet aantrekkelijk vinden, wordt de prijs per seizoenkaart op 300 euro vastgesteld. Bij deze prijs is het stadion uitverkocht en bedraagt de winst 500.000 euro per seizoen. De sponsors bieden Rapiditas aan het verschil tussen de maximale winst en de winst bij een uitverkocht stadion bij te betalen.

- 3p **12** Bereken welk bedrag de sponsors in dit geval per seizoen bij moeten betalen.

Opgave 3

In augustus 1998 werd rekening gehouden met een flinke koersdaling van de roebel. Russische importeurs besloten hun voorraden niet op de markt te brengen. Hierdoor verminderde het aanbod van geïmporteerde producten op de Russische markt waardoor de uiteindelijke prijsstijging vele malen hoger uitviel dan verwacht.

2p **13** Leg uit waarom Russische importeurs hun voorraden niet op de markt brachten.

Aanleiding voor de koersdaling van de Russische roebel was een verruiming van de bandbreedte van de koers van de roebel ten opzichte van de Amerikaanse dollar van 30% naar 106%. De officiële koers die maximaal voor een dollar mocht worden betaald, steeg van 7,13 roebel naar 9,5 roebel. Direct na deze maatregel steeg de koers van de dollar naar 9,5 roebel. De president van de Russische centrale bank weigerde de waardevermindering van de roebel een devaluatie te noemen.

3p **14** Welk argument kan de president van de Russische centrale bank voor deze weigering hebben aangevoerd?

Om de koers van de roebel binnen de bandbreedte te houden, waren valuta-interventies van de Russische centrale bank noodzakelijk.

3p **15** Moest de Russische centrale bank dollars kopen of verkopen? Verklaar het antwoord.

Doordat de ondersteuning van de roebel uiteindelijk niet te handhaven bleek, werd begin september 1998 besloten de koers van de roebel vrij te laten.

Het vrijlaten van de koers van de roebel had als voordeel dat de Russische centrale bank de rente kon verlagen. Volgens sommigen is een lagere rente noodzakelijk om het verouderde Russische productieapparaat te vernieuwen.

2p **16** Leg uit dat een lagere rentestand kan bijdragen aan het moderniseren van het Russische productieapparaat.

Tussen augustus en december 1998 steeg de koers van de dollar van 7,13 roebel naar 20,90 roebel. Deze koersstijging van de dollar leidde tot een prijsstijging van met dollars geïmporteerde goederen in Rusland.

2p **17** Bereken, uitsluitend op grond van de stijging van de dollarkoers, met welk percentage de prijs in roebels van de bedoelde geïmporteerde goederen tussen augustus en december 1998 is gestegen.

Doordat het vertrouwen in de Russische roebel steeds meer daalde, nam de ruilhandel (ruil in natura) in Rusland toe. Toenemende ruilhandel kan leiden tot afname van de arbeidsverdeling.

2p **18** Leg uit dat toenemende ruilhandel tot afname van de arbeidsverdeling kan leiden.

Opgave 4

Uit een krant:

Huishoudens met lage inkomens in Nederland kunnen steeds moeilijker de vaste lasten van hun woning zoals huur, energie en verzekering betalen. De vaste lasten van deze huishoudens groeiden tussen 1980 en 1996 van 34% tot 47% van hun totale bestedingen.

Huishoudens met lage inkomens moeten vaak geld lenen om rond te komen. Stel dat voor huishoudens met lage inkomens de totale bestedingen gemiddeld hoger zijn dan het inkomen.

- 3p **19** Is het bedrag dat door deze huishoudens aan de betreffende vaste lasten werd uitgegeven als percentage van het inkomen in 1996 hoger of lager dan 47%? Verklaar het antwoord.

Bij de jaarlijkse huurprijsstijging van woningen spelen zowel het prijsmechanisme als overheidsmaatregelen een belangrijke rol.

De overheid grijpt op de markt van huurwoningen in door de jaarlijkse huurprijsstijging aan een maximum te binden.

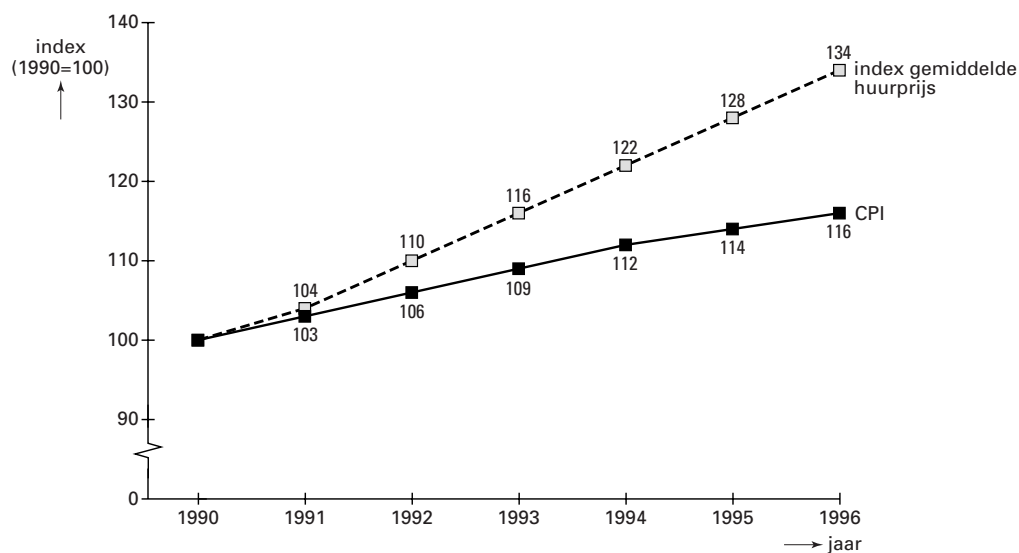
- 2p **20** Leg uit waarom de overheid de huurprijsstijging aan een maximum bindt.

De huurprijsstijging is niet in iedere regio in Nederland gelijk. Zo stijgen in de provincie Utrecht de huren sterker dan in de provincie Drenthe.

- 3p **21** Leg uit dat een ruimer aanbod van koopwoningen in de lagere prijsklassen in Drenthe het verschil in huurprijsstijgingen met Utrecht kan verklaren.

In figuur 2 staat de ontwikkeling van de gemiddelde huurprijs van woningen in Nederland weergegeven. Om een vergelijking met het algemene prijspeil mogelijk te maken, is daarnaast de ontwikkeling van de consumentenprijsindex (CPI) afgebeeld.

figuur 2

In 1990 had de familie De Vries een besteedbaar inkomen van 20.000 euro waarvan 20% aan huur werd uitgegeven. Tussen 1990 en 1996 steeg het besteedbaar inkomen van de familie De Vries even snel als de CPI, terwijl de huurprijs van de woning van de familie De Vries de ontwikkeling van de gemiddelde huren in Nederland volgde.

- 3p **22** Bereken hoeveel procent van het besteedbaar inkomen de familie De Vries in 1996 aan huur uitgaf.

Huren hebben in vergelijking met andere artikelgroepen een hoge wegingsfactor in de CPI. Bovendien is de wegingsfactor van huren in de jaren negentig gestegen.

- 2p **23** Leg uit hoe deze stijging uit het budgetonderzoek kan blijken.

Uit figuur 2 kan worden afgeleid dat in 1996 ten opzichte van 1995 de huurprijsstijging 4,7% was, terwijl de CPI in deze periode met 1,8% steeg. De wegingsfactor voor huur bedroeg 0,188. De wegingsfactor voor de overige producten samen bedroeg dus 0,812.

- 3p **24** Bereken de prijsstijging van de overige producten in 1996 ten opzichte van 1995.

Opgave 5

Het Ministerie van Financiën onderzoekt mogelijkheden om het huidige stelsel van belasting- en premieheffing te hervormen.

Eén van de bezwaren tegen het huidige stelsel is de beperkte mogelijkheid om milieuvriendelijk gedrag te stimuleren. Door een verschuiving van directe naar indirecte belastingen nemen deze mogelijkheden toe.

- 2p **25** Noem twee voorbeelden van indirecte belastingen.
3p **26** Leg uit hoe door de bedoelde verschuiving het milieuvriendelijke gedrag kan worden gestimuleerd.

Een andere tekortkoming van het huidige stelsel van belasting- en premieheffing is dat dit stelsel tot hoge loonkosten leidt waardoor de werkloosheid stijgt. In het huidige stelsel drukken naar verhouding veel belasting- en premieheffingen op de productiefactor arbeid waardoor de productiefactor kapitaal naar verhouding goedkoop is.

- 3p **27** Leg uit dat het huidige stelsel van belasting- en premieheffing structuurwerkloosheid kan veroorzaken.

Nog een tekortkoming van het huidige stelsel is dat het in sommige situaties voor vrouwen onaantrekkelijk is om betaalde arbeid te verrichten.

Hieronder staan gegevens met betrekking tot de inkomstenbelasting die in de uitgangssituatie gelden (voor de eenvoud is afgezien van sociale premies).

Hoogte van de belastingvrije som in euro's:

- tweeverdieners en alleenstaanden 4.000
- gehuwde alleenverdieners 8.000

Het schijventarief:	belastbare som in euro's		tarief
	van	tot	
1 ^e schijf	0	23.000	36%
2 ^e schijf	23.000	50.000	50%
3 ^e schijf	50.000	en hoger	60%

In de uitgangssituatie is mijnheer Knol een gehuwde alleenverdiener die jaarlijks een belastbaar inkomen van 60.000 euro ontvangt. Het netto-inkomen van mijnheer Knol bedraagt in de uitgangssituatie 37.020 euro. Zijn vrouw overweegt een deeltijdbaan te accepteren die per jaar een belastbaar inkomen van 10.000 euro oplevert.

- 3p **28** Stel dat mevrouw Knol besluit de baan te accepteren.
Bereken het nieuwe netto-inkomen van de familie Knol.

De familie Knol vindt het niet aantrekkelijk de aan mevrouw Knol aangeboden baan te accepteren, omdat de familie Knol er netto te weinig op vooruit gaat. Om dit soort situaties te voorkomen, stelt het Ministerie van Financiën voor de belastingvrije som af te schaffen. Als compensatie voor de vervallen belastingvrije som krijgt iedere belastingbetaler een korting op het te betalen bedrag aan belasting: de belastingkorting.

De bedragen van de belastingkorting in euro's luiden in dit voorstel als volgt:

- tweeverdieners en alleenstaanden 2.400
- gehuwde alleenverdieners 4.800

Stel dat dit voorstel wordt ingevoerd en de belastingvrije som wordt vervangen door de belastingkorting terwijl het schijventarief ongewijzigd blijft. Het netto inkomen van mijnheer Knol als alleenverdiener bedraagt dan net als in de uitgangssituatie 37.020 euro. Invoering van het voorstel maakt het voor de familie Knol aantrekkelijker om de aan mevrouw Knol aangeboden baan te accepteren.

- 3p **29** Toon dit aan met behulp van een berekening van het netto inkomen van de familie Knol na invoering van het bedoelde voorstel.

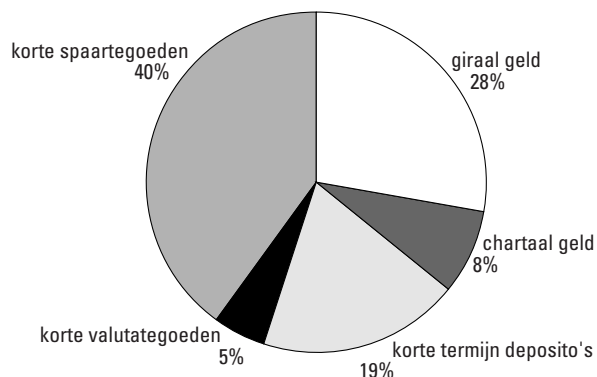
Opgave 6

Ontwikkelingen in het betalingsverkeer kunnen leiden tot veranderingen in de binnenlandse liquiditeitenmassa. De binnenlandse liquiditeitenmassa bestaat uit primaire en secundaire liquiditeiten.

In figuur 3 staat de samenstelling van de binnenlandse liquiditeitenmassa in Nederland in 1998 weergegeven.

figuur 3

Samenstelling binnenlandse liquiditeitenmassa

- 2p **30** Wat wordt verstaan onder giraal geld?
- 3p **31** Bereken de omvang van de maatschappelijke geldhoeveelheid in Nederland in 1998 in miljarden euro's.

- Korte valutategoeden zijn onderdeel van de binnenlandse liquiditeitenmassa.
- 2p **32** Noem een motief dat een bedrijf kan hebben om een kort valutategoed bij een bank in Nederland aan te houden.

- Veranderingen in de binnenlandse liquiditeitenmassa kunnen zowel de omvang als de samenstelling van de binnenlandse liquiditeitenmassa betreffen.
- 3p **33** Geef een voorbeeld van een transactie waarbij de samenstelling van de binnenlandse liquiditeitenmassa verandert terwijl de omvang van de binnenlandse liquiditeitenmassa gelijk blijft. Licht het voorbeeld toe.

- 2p **34** Leg uit dat door kredietverlening de omvang van de binnenlandse liquiditeitenmassa kan veranderen.

- Het gebruik van betaalautomaten is de laatste jaren sterk toegenomen.
- 3p **35** Leg uit dat banken met een lager liquiditeitspercentage kunnen volstaan als het gebruik van betaalautomaten toeneemt.

In het betalingsverkeer wordt steeds meer gebruik gemaakt van de chipknip (of chipper). Met deze vorm van plastic geld kan op steeds meer plaatsen worden betaald.

De Nederlandsche Bank (DNB) rekent de chipknip tot de girale geldhoeveelheid. Er zijn ook argumenten te bedenken om de chipknip niet tot de girale geldhoeveelheid te rekenen.

- 2p **36** Noem een argument om de chipknip *niet* tot de girale geldhoeveelheid te rekenen.

Einde